

-amaliyot mobaynida o'qituvchilar va shaxsiy tajribalarni umumlashtirish, tahlil qilish hamda ommalashtirish va h.k.

Pedagogik amaliyot talabalarning nazariy tayyorgarligini boyitadi, olgan bilimlarini mustahkamlash va chuqurlashtirishga, amaliy vazifalarini hal qilish uchun o'rganilayotgan fanining nazariy qoidalaridan foydalanishga imkon beradi.

Pedagogik amaliyotning ta'limiy xarakteri samarasi ko'pincha oliy o'quv yurti va maktabning o'zaro hamkorlikda olib borilgan ishlarga bog'liq. Pedagogik amaliyot o'sib kelayotgan yosh avlodni o'qitish va tarbiyalashda, yoshlarni ijtimoiy ishlab chiqarish, mustaqil mehnat faoliyatiga tayyorlashda bo'lajak o'qituvchi uchun birinchi jiddiy sinov bo'lib hisoblanadi, bo'lajak o'qituvchilar kasbiy pedagogik fazilatlarining shakllanishiga amaliyot davridagi o'z-o'zini tarbiyalash va o'z ustida mustaqil ishlashga ham faol ko'maklashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: O'zbekiston, 2016. – 56 b.
2. Mirziyoev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T.: O'zbekiston, 2017. – 104 b.
3. Mirziyoev SH.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi. – T.: O'zbekiston. NMIU, 2019. – 400 b.
4. Abduqodirov A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – T.: Iste'dod, 2008. – 180 b. Abduquddusov O. Kasb ta'limi o'qituvchilari tayyorlashga integrativ yondashuv. – T.: Fan, 2005. – 157 b.
5. Avliyoqulov N.H. Zamonaviy o'kitish texnologiyalari. – T., 2001. – 69 b.
6. Alimov A.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar asosida innovatsion faoliyatga tayyorlash. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan diss... – T., 2018. – 142 b.
7. Jumayeva.M.A. Bo'lajak o'qituvchilarni kreativ yondashuv asosida innovatsion faoliyatga tayyorlash texnologiyasi ped.fan.dok.(PhD) diss.-Buxoro. 2022.yil.

MAKTABGACHA YOSHIDAGI BOLALAR NUTQINING KOMMUNIKATIV VOSITA SIFATIDAGI RIVOJLANISHI

Negmatova Sanobar Qarshiboyevna
O'zbekiston, Navoiy innovatsiya universiteti
”Ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrası Maktabgacha ta’lim
yo’nalishi o’qituvchisi

Annotatsiya:Maqolada bolada ichki nutq tarkib topishi, bola nutqining rivojlanishidagi muhim psixologik xususiyatlar, har bir yosh guruh bolalarning yosh xususiyatlari va imkoniyatlari, bolalarning tafakkurini va uning

kommunikativ munosabatini barcha jihatlarini o‘stirishning ahamiyati haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘z: situativ nutq, nosituativ bilish, lug‘at tarkibi, bolalar leksikasi, grammatik murakkablashish, abstrakt tushuncha, irodaviy va intellektual harakatlar

РАЗВИТИЕ РЕЧИ ДОШКОЛЬНИКОВ КАК КОММУНИКАТИВНОГО СРЕДСТВА

Аннотация: в статье рассматриваются содержание внутренней речи ребенка, важные психологические особенности в развитии детской речи, возрастные особенности и возможности детей каждой возрастной группы, важность развития всех сторон детского мышления и их коммуникативной установки.

Ключевые слова: ситуативная речь, неситуативные знания, словарный запас, детский лексикон, грамматическая сложность, абстрактное понятие, волевые и интеллектуальные действия.

THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN’S SPEECH AS A COMMUNICATIVE TOOL

Abstract: the article discusses the content of inner speech in a child, important psychological features in the development of a child's speech, age characteristics and capabilities of children of each age group, the importance of developing all aspects of children's thinking and their communicative attitude.

Key words: situational speech, non-situational knowledge, vocabulary, children's lexicon, grammatical complexity, abstract concept, volitional and intellectual actions.

“...Kishining martabasini so‘zi bila bilurlar, ammo so‘zning martabasini kishi bila bilmaslar, chunki har kishining ahvoli o‘z so‘zining ostida pinhondur” [1]- deydi unsurulmaoliy Kaykovus. Zotan har bir kishining kim ekanligini, uning bilim darajasini so‘zlariga qarab bilib olish mumkin. Donishmandlar nazdida, inson so‘zi bilan taniladi, axloqi bilan maqtaladi.[2] Ajdodlarlarimiz so‘z san‘atining, ayniqsa, og‘zaki ijrochilik san‘atining inson ruhiga ko‘rsatadigan ta’siriga qadim zamonlardan boshlab katta e’tibor bilan qaraganlar.

Maktabgacha yoshidagi bolalar nutqining rivojlanishi ularning faoliyati, muloqati bilan uzviy bog‘liqdir. Bola jumllarining mazmuni va shaklidagi o‘zgarish uning muloqat shakllari o‘zgarishi bilan bog‘liq bo‘ladi. Ilk bolalik davriga xos situativ nutq ishchan muloqot shaklidan nosituativ bilishga yo‘naltirilgan va nosituativ - shaxsiy muloqot shakliga o‘tilishi bolalar nutqiga ma’lum bir talablarni qo‘yadi. Bu talablar bola nutqining yangi-yangi tomonlarini, turli kommunikativ masalalami hal qilishi uchun zarur bo‘lgan xususiyatlarni tarkib toptiradi. Maktabgacha yoshidagi bolaning nutqi ijtimoiy aloqalarni o‘rnatish funksiyasini bajara boshlaydi. Buning uchun esa bolada ichki nutq tarkib topishi, monologik xususiyat kasb etib borishi lozim bo‘ladi. [3] Maktabgacha yoshda bola nutqining rivojlanishidagi muhim xususiyat nutq tafakknr quroliga aylanishidan iborat. Bola so‘z-lug‘at boyligining o‘sishida ikki muhim tomon -

miqdor va sifat tomonlari mavjud. Lug'at boyligining miqdoriy o'sishi D.B.Elkoninning ko'rsatishicha, bevosita bolaning hayot sharoitlari va tarbiyalanish xususiyatlariga bog'liq. So'nggi yillarda u yoki bu yoshdagi bolalar nutqining lug'at tarkibini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlarda avvalgi tadqiqotlarga nisbatan yuqoriroq miqdoriy ko'rsatkichlar aniqlandi. Jumladan, V.Loginaning ma'lumotlariga ko'ra 3 yoshga kelib, bola lug'atida 1200 ta so'z mavjud bo'ladi, 6 yoshli bolaning aktiv lug'ati esa 3000-3500 so'zni o'z ichiga oladi. Vaholanki, 40-60 yil oldin o'tkazilgan tadqiqotlarda 3 yoshli bolaning lug'ati 400-600 so'zdan, 6 yoshli bolaning aktiv lug'ati esa 2500-3000 so'zdan iborat deb ko'rsatilgan edi.[4]

Situatsion - ishchan muloqot shaklidagi bolalar leksikasi (nutqi) aniq predmetli vaziyat bilan bog'liq. Bu holat shunda ko'rinadiki, bolaning nutqida ot so'z turkumiga oid so'zlar ko'p bo'ladi. Sifat turkumidagi so'zlar yoki umuman uchramaydi, yoki buyumlarning faqat tashqi xususiyatlari: rangi, o'lchami (barcha sifatning 96,4%)ni ifodalaydi. 98% fe'llar faqatgina konkret predmetli harakatlarga nisbatan ishlatiladi.

Bolalarning nosituativ - bilishga yo'naltirilgan (vaziyatga - situatsiyaga bog'liq bo'lmagan) muloqotida ular kattalardan har xil narsa va hodisalar haqida axborot olishga bog'liqlikdan ozod bo'ladi. Asta-sekin atrof-olamdagi narsalarning turli xususiyatlarini aks ettiruvchi so'zlar zahirasi kengayib boradi. Jumladan, estetik xususiyatlarni ifodalovchi sifat turkumiga oid so'zlar (11,25%) va emosional xususiyatlarni ko'rsatuvchi so'zlar (5%) paydo bo'ladi, irodaviy va intellektual harakatlarni anglatuvchi fe'l turkumidagi so'zlar (6,24%) vujudga keladi.

Nosituativ - shaxsiy muloqotda, bola odamlar o'rtasidagi munosabatlar haqida axborot olishga, o'zining fikrini kattalar fikri bilan taqqoslashga harakat qilgan ekan, uning nutqida umumiy grammatik murakkablashish ro'y beradi. Sifat turkumidagi so'zlar quyidagi nisbatda bo'ladi: atributiv (tashqi xususiyatlarini ifodalovchi) - 69,80%, estetik xususiyatlarni ifodalovchi sifatlar - 14,65%, ahloqiy xususiyatlarni ifodalovchi sifatlar - 9,3%. Irodaviy va intellektual harakatlarni ifodalovchi fe'llar ancha ko'payib, nutqida ishlatilayotgan barcha fe'llarning 9,76%ni tashkil etadi.

Bolaning lug'at boyligi nafaqat miqdor jihatdan, balki sifat jihatdan ham o'sib boradi. Bu asosan bolalarning so'zlar mazmunini o'zlashtirishi bilan kechadi. Lug'atni egallash jarayoni tushunchalarni egallab borish bilan uzviy bog'liq. L.S.Vigotskiy yozishicha, "Psixologik tomondan olib qaraganda, so'zlarning mazmuni va ma'nosi - bu umumlashma yoki tushinchadan o'zga narsa emas. Biz so'zning ma'nosini bemalol tafakkur fenomeni deb hisoblashga haqlidirmiz".

Bog'cha yoshidagi bolalar eng avvalo ko'rgazmali ifodalangan yoki ularning faoliyatlariga jalb etilgan predmetlar, hodisalar, sifatlar, xususiyatlar, munosabatlarning nomlanishini o'zlashtiradi. Buni bola tafakkurining ko'rgazmali-harakat va ko'rgazmali-obrazli xarakterda ekanligi bilan tushintirish mumkin. Shu tufayli ham, bog'cha yoshidagi bolalar lug'atida abstrakt (mavhum) tushunchalar deyarli uchramaydi.

Agar 3-7 yoshdagi boladan berilgan topshiriqda nutqiy faoliyatning elementi bo'lmish so'z bilan muayyan amallarni bajarish talab etilsa, masalan, gap tarkibidan so'zlarni ajratib olish vazifasi berilsa, S.N.Karpovanning tadqiqoti ko'rsatishicha, bolada unga aytilgan gap belgilaydigan vaziyatga orientir olishning ancha barqaror moyilligi kuzatiladi. Berilgan gap tarkibida nechta so'z mavjud degan savolga bolalar gapni "boshdan oyoq" qaytadan takrorlaydi. Masalan, "Koptok yumalab ketdi" degan gap berilsa, bola (5-9 yoshli) bu gapda bitta so'z "Koptok yumalab ketdi" degan so'z borligini aytadi.

S.N.Karpovanning tadqiqoti shuni isbotladiki, bog'cha yoshidagi bolada gap tarkibidan barcha turdagi so'zlarni ajratib olish ko'nikmasini shakllantirish mumkin. Buning uchun ularga so'zning mezonlarini, ya'ni so'z tovushlarining majmuasidan iboratligini, so'z doim muayyan mazmunga egaligini anglashi lozim (albatta, bolalar yoshiga mos keluvchi usullar bilan) bo'ladi. Shunday qilinganda, yoshidan qat'iy nazar bolalarda so'z haqida adekvat va anglangan tasavvurlar paydo bo'ladi.

Katta bog'cha yoshi davrida so'zlarning tuzatilishini stixiyali tarzda o'zlashtirish natijasida bolalarda so'zni tarkibi jihatdan tahlil etishning elementar shakllari yuzaga keladi. Nutqning fonetik (tovush) sistemasini o'zlashtirish jarayoni tovushlarni to'g'ri talaffuz etish va fonematik eshitishning rivojlanishini o'z ichiga oladi.

Nutqning fonetik tarkibini o'zlashtirish 1 yoshning oxirlariga kelib boshlanadi. Kichik bog'cha yosh davridayoq bolalar asosan ona tilining barcha tovushlarini egallab bo'ladilar. Biroq shunday bog'cha yoshidagi bolalar ham uchraydiki, ularda ancha katta yoshda ham nutqiy nuqson, talaffuz kamchiliklari uchraydi. Buning asosiy sababi nutq apparati motorikasining sekin rivojlanishidir.

Muloqot deganda o'zaro munosabatlarning shakllanishi, ro'yobga chiqarilishi va namoyon bo'lishini ta'minlovchi informatsion emotsional va predmetli o'zaro ta'siri jarayoni tushuniladi. Bola shaxsining shakllanishida muloqotning roli benihoya kattadir. Muloqot jarayonida muayyan shaxsiy munosabatlar shakllanadi. Bolada qanday shaxsiy sifatlarning tarkib topishi ko'p jihatdan uning atrofdagilar bilan bo'lgan o'zaro munosabati xarakteriga bog'liqdir. Bolaning kattalarga munosabati ishonchli yoki ishonchsiz, yoqimli yoki yoqimsiz va hokazo bo'lishi mumkin. Xo'sh bolalarning kattalarga bo'lgan munosabati nima bilan belgilanadi? Bu munosabat asosida nimalar yotadi? Bunday masalalarga nisbatan turlicha yondoshuvlar mavjud. Neofreydistlar (Frejdning davomchilari) bolalarning kattalarga bo'lgan munosabati shakllanishida onaning o'zni hal qiluvchi ahamiyatga ega deb hisoblaydilar. Ularning fikricha bunga sabab shundaki, ona bolaning "orol ehtiyoji"ni qondiradi. Biroq nega bo'lmasa onasidan ayirilib qolgan bolalarning ham jismoniy va psixik jihatdan normal rivojlanishi holatlari uchraydi. Bolaning uni oziqlanlirmagan u bilan faqatgina o'ynagan yoki muloqatga kirishgan kattalarga qattiq bog'lanib qolishini neofreydisk pozitsiyadan turib qanday qilib tushintirish mumkin? Biologik omilning rolini mutlaqlashtiravchi psixoanalitik yondashuv ushbu savollarga javob berolmaydi.

“Imprinting” - qayd etish nazariyasining tarafdorlari ham atrofdagilarga boʻlgan munosabatining shakllanishida ilk tajriba muhim birinchi darajali ahamiyatga ega, deb hisoblaydilar. “Imprinting” gipotezasiga muvofiq ilk bolalik davridagi bolalarda ular bilan doimiy muloqotda boʻluvchi kishining xususiyatlari - tashqi qiyofasi, ovozi, kiyimi, hidi qayd etib qolinadi.

Boshqa bir yoʻnalish - neobixevioristik yoʻnalishga muvofiq bolaning katta kishiga boʻlgan munosabati bu kishi bolaning birlamchi, organik ehtiyojlari (oziq-ovqat, issiqlik, qulaylikka boʻlgan ehtiyojlarini) qanchalik qondirishi bilan belgilanadi.

Soʻz yakunida shuni taʼkidlab oʻtishimiz lozimki, MTT tarbiyalanuvchilarida shaxslik sifatlarini shakllantirish ancha murakkab jarayon. Bu yoshdagi bolaning hayotiy tajribasi kam va u xulosa chiqarishni bilmaydi. U koʻproq taqlid qiladi. Bolalar bogʻchalarida amalga oshiriladigan taʼlim va tarbiya jarayoni tarbiyalanuvchilarning yoshi, intellektual imkoniyatlariga mos holda xulosa chiqarishga emas, fikr aytishga, munosabat bildirishga qaratilishi maqsadga muvofiqdir. Shu tufayli MTT tarbiyachilarining vazifasi mashgʻulotlarda masalani toʻgʻri qoʻya bilish, bolani qiziqitira olish, uning tuygʻularini uygʻota bilishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Q.Husanboyeva va boshqalar “Maktabgacha taʼlimda badiiy matn bilan ishlash metodikasi” 2020 yil
2. D.Babayeva”Bolalar nutqini oʻstirish nazariyasi va texnologiyasi” T: 2022yil
3. D.R. Babayeva va boshqalar “Bolalar nutqini oʻstirish” oʻquv qoʻllanma T. “Innovatsiyon-ziyo”: 2021yil.
4. Z. Nishonova va boshqalar “Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi”, oʻquv qoʻllanma “INNOVATSIYON-ZIYO”:, 2021 yil
5. Doʻstmuhamedova Sh.A., Nishonova Z.T. va boshqalar. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya T.: Fan va texnologiyalar, 2013 yil
6. Kubayeva M. B. IMPLEMENTATION OF VISUAL-DIDACTIC GAMES IN ECOLOGICAL EDUCATION OF STUDENTS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS //CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES. –2022. –T. 3. – No. 01. –C. 1-4.13.
7. Kybaeva M. Visual technologies based on the principles of demonstration is the foundation for pre-schoolers” education //in Library. –2022. –T. 22. – No. 2. –C. 189-200.
8. Kybaeva M. Ekologiktarbiya berishda vizual texnologiyalardan foydalanish //in Library. –2022. –T. 22. –No. 1. –C. 8-11.
9. Кубаева М. Секреты пробуждения любви к природе //inLibrary. –2021. – T. 21. –No. 2. –C. 51-53.
10. Kubaeva M. B. Q. THE USE OF VISUAL TECHNOLOGIES OF EDUCATION IN ECOLOGICAL EDUCATION OF PRESCHOOL

- 11.М Кубаева Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik ta'lim-tarbiya berishda vizual texnologiyalarning o'rni // in Library 2021 (1), 102-105
12.М Кубаева Важность экосистемного образования для дошкольников// in Library 2022 (4), 921-926

TALABA-YOSHLARNING MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYASI PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.

Ro'ziyeva Nafosat Abdumumin qizi

**Navoiy innovatsiyalar universiteti "Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası
o'qituvchisi**

Annotasiya: Ushbu maqolada yuksak ma'naviyatli, qat'iy hayotiy pozitsiya va keng dunyoqarashga ega bo'lgan fidoyi va vatanparvar yoshlarni tarbiyalash xususida so'z yuritilgan bo'lib, talaba-yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyasining muhim ijtimoiy va pedagogik jihatlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, talaba-yoshlar, ta'lim-tarbiya, odob-axloq, ma'naviyat, ma'rifat, ilm-fan tafakkur.

ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ УЧАЩИХСЯ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация: В статье говорится о воспитании самоотверженной и патриотичной молодежи, обладающей высоким моральным духом, твердой жизненной позицией и широким кругозором, а также проводится анализ важных социально-педагогических аспектов нравственно-нравственного воспитания студенческой молодежи.

Ключевые слова: Высшее образование, студенческая молодежь, образование, нравственность, духовность, просвещение, научное мышление.

SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Abstract: This article talks about educating selfless and patriotic young people with high morale, a firm life position and a broad outlook, and an analysis of the important social and pedagogical aspects of moral and moral education of students done

Key words: Higher education, student-youth, education, morals, spirituality, enlightenment, scientific thinking.

O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarga